

DR. GRÁD ANDRÁS

A strasbourgi emberi jogi bíráskodás kézikönyve

Strasbourg Bt., Budapest, 2005.

Az Európa Tanács keretében, 1950. november 4-én létrejött az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény, közismertebb nevén az Emberi Jogok Európai Egyezménye. Az emberi jogok nemzetközi dokumentumba lefektetése korántsem volt egyedülálló dolog, ám a jogvédelmi mechanizmus, amit létrehozott, mind a tagállamok mind az egyének életében kézzelfogható hatással bír. Az Európa Tanács az Egyezményben szereplő emberi jogok érvényesülésének fórumaként hozta létre strasbourgi székhellyel az Emberi Jogok Európai Bíróságát.

Dr. Grád András *A strasbourgi emberi jogi bíráskodás kézikönyve* (Strasbourg Bt., Budapest, 2005) az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatát elemzi.

A korábban családjogi bíróként tevékenykedő szerző e témában való jártasságát az Emberi Jogok Európai Bíróságánál töltött hosszabb szakmai gyakorlat is bizonyítja, jelenleg pedig a magyar Alkotmánybíróság munkatársaként a strasbourgi joggyakorlat 'nyomon követése' is feladatai közé tartozik.

A szerző már az előszóban kifejti az újabb könyv megjelentetésének indokoltságát. A legutóbbi kiadás óta eltelt 5 év alatt számos fejlemény van az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogában. Ez könnyen prognosztizálható, ha figyelembe vesszük, hogy az elmúlt 5 év ítéleteinek száma nagyjából megegyezik a megelőző 40 év alatt hozottak számával. Kiemelendő továbbá az a körülmény is, hogy a közvetlenül Magyarországot érintő esetekben hozott döntések száma is ebben az időszakban kezdett el 'dagadni'.

A könyv logikusan felállított szerkezetre épül. Az első három fejezet igen hasznos tájékoztatásul szolgál a kérelmek benyújtásával kapcsolatos technikai ismeretekről, a Bíróság eljárásjogáról, valamint a kérelmek elfogadhatóvá nyilvánításának akadályairól. Ezt követően tematikusan, az Egyezményben szereplő cikkek sorrendiségét követve, részletes képet kapunk az egyes cikkekhez kapcsolódó joggyakorlatról (4-20. fejezetek). A szerző külön fejezetet szentel az Emberi Jogok Európai Bírósága és az Európai Unió Bírósága ítélezési gyakorlatának összefüggései közötti érintőleges – ám az olvasó érdeklődését annál inkább felkeltő téma – bemutatására (21. fejezet). Nagy érdeme a könyvnek, hogy a Függelék tartalmazza a bírósági ítéletek névmutatóját, és külön szerepel – ugyancsak e helyen – a Magyarország ellen indult ügyekben hozott bizottsági és bírósági döntések mutatója.

A mű nagyon részletes, igyekszik a Bíróság előtt megjelent eseteket az adott cikk vonatkozásában felmerült minél több aspektusból megvilágítani. Mindenképpen figyelemre méltó a szerzőnek az a gondossága, ahogyan a bemutatásra kerülő jogeseteket kiválasztja. Az olvasó nem vész el az ügyek rengetegében, ugyanis a felmerülő jogesetek problematikájának szemléltetésénél törekszik a leglényegesebb ítéletek bemutatására.

Grád András azonban nemcsak az esetjog bemutatására vállalkozik, ami önmagában kiemelkedő teljesítmény, hanem az egyes ítéletekhez véleményt alkot, sőt valamennyi fejezet végén a hazai viszonyok értékelésére is figyelmet fordít.

A szerző valamennyi emberi jogi normát szó szerint idézi az egyes fejezetek elején, ezzel is megkönnyítve az olvasó dolgát, aki ennek köszönhetően világosabban átláthatja a hivatkozásokat, az összefüggéseket. Az egyes cikkek részletesebb vagy ke-

vésbé részletes kifejtése annak tükröződése, hogy az adott cikk vonatkozásában milyen sűrűn fordulnak a panaszosok a Bírósághoz, illetve az esetjogban szereplő hivatkozások mennyire gyakoriak. A nagy volumenű esetjoggal rendelkező cikkek között tartják számon a családjogi viszonyokkal kapcsolatban deklarált emberi jogokat.

A 21 fejezetet tartalmazó könyv 10. fejezete foglalkozik a családjogi viszonyok szempontjából releváns cikkek értelmezésével, a kapcsolódó jogesetek bemutatásával. Az Egyezmény szerint ezek: a *magán-és családi élet tiszteletben tartásához való jog* (Egyezmény 8. cikke), a *házasságkötéshez való jog* (Egyezmény 12. cikke), illetve a *házastársak egyenjogúsága* (Hetedik kiegészítő jegyzőkönyv 5. cikke).

A 10. fejezet először az Egyezmény vonatkozó cikkeivel foglalkozik általánosságban, tisztázza az alapfogalmakat, illetve bemutatja azok történeti fejlődését a Bíróság joggyakorlata során. Mivel maga az Egyezmény nem tartalmaz fogalmi definíciókat, a Bíróságra hárult az az egyáltalán nem egyszerű feladat, hogy ezt az űrt joggyakorlata során kitöltse, illetve fejlessze. A családjogi jogviszonyok szempontjából az Egyezmény 8. Cikkének van a legvaskosabb esetjoga, az arra való hivatkozás a Bíróság előtt a többiekhez viszonyítva lényegesen gyakoribb.

Az Egyezmény 8. cikke szerinti *magán-és családi élet tiszteletben tartásához való jog* esetében az 1. bekezdés által deklarált jogok a 2. bekezdés eseteiben, és csakis ezen esetekben korlátozhatók. Azaz a hatóságok csak a taxatíve felsorolt esetekben avatkozhatnak be a magán-és családi élet gyakorlásába. További feltétel, hogy a korlátozás törvényen alapuljon, és szükségesnek minősüljön egy demokratikus társadalomban. Azt, hogy milyen korlátozás minősül szükségesnek, mindig az adott eset kapcsán, az összes körülmény gondos mérlegelésével állapítja meg a Bíróság. A szükségesség mértékének meghatározásánál azonban alapvető követelmény, hogy a beavatkozás nyomós közérdeket szolgáljon, valamint fennálljon az arányosság a beavatkozó intézkedés és az általa elérni kívánt cél között.

A 12. cikk szerinti *házasságkötéshez (és családalapításhoz) való jog* a fentiekben bemutatott 8. cikkhez képest 'lex specialis'. E jog megsértése ma már igen ritkán képezi jogsértés tárgyát, legfeljebb akként jelentkezik, hogy valamely házasság felbontásának lehetetlensége az újabb házasság megkötésének képezi akadályát. Ami a *házastársak egyenjogúságát* kimondó emberi jogi normát illeti (Hetedik kiegészítő jegyzőkönyv 5. cikke), a szerző annak tárgyalását mellőzi, tekintettel arra, hogy annak megfogalmazása a közelmúltban történt, ezért kialakult joggyakorlata még nincs.

A szerző a konkrét családjogi viszonyok taglalása előtt kitér arra, hogy a Bíróság előtt *mi minősül családi kapcsolatnak*. A magán-és családi élet tiszteletben tartásához való jogba tartozó életviszonyok köre a Bíróság joggyakorlata alapján alakult ki, és idővel szélesedett, ami maga az élet változásának volt szükségszerű következménye.

A Bíróság joggyakorlatában világossá vált, hogy a *családi kapcsolatok nem értelmezhetők csupán a tagállami jogrendszer adta kereteken belül*. Egy belga esetben, bár a belga jog szerint a házasságon kívül született gyermek 'törvénytelennek' minősül, és így nem tartozik a 'családhoz', a Bíróság az ilyen gyermek és anyja közötti kapcsolatot is az Egyezmény 8. cikkének körébe vonta. Értelemszerűen e megállapítás az apa és a házasságon kívül született gyermekére is vonatkozik.

A *nagykorúságot elért gyermek azonban csak kivételesen* értendő a család fogalmába, ugyanis a Bíróság joggyakorlata megköveteli, hogy a szülő és felnőtt gyerme-

ke közötti kapcsolat az esetleges együttlakáson túl a függőségnek egy olyan fokát demonstrálja, ami a normál érzelmi kötődésen túlmutat.

A családi élet megállapítása szempontjából lényeges, hogy az ténylegesen létezen, és ne csak névlegesen álljon fenn. Vagyis ami a családi élet létezését illeti, akár a szülő-gyermek kapcsolat is megkérdőjelezhető, amennyiben az pusztán jogi köteleknek minősül. Nem esik azonban a családi élet fogalmi körébe a testvérek közötti kapcsolat, ha a szokásos érzelmi kötődésen túlmutató függőség nem áll fenn az érintettek között. Családi kapcsolatnak minősülhet az unoka és nagyszülő tényleges együttélése is. A tényleges együttélés azonban nem feltétlenül feltétele a családi kapcsolatok meglétének, viszont ez esetben szükséges, hogy az érintett személyek rendszeres kapcsolatot tartsanak, és bizonyos függőségi viszonyban álljanak egymással.

A névviselési jogot a Bíróság az Egyezmény 8. cikkének hatálya alá tartozónak minősítette. A svájci kérelmező amiatt emelt panaszt a Bíróságnál, mert a hatóságok nem engedélyezték számára, hogy a házasságkötést követően a felesége családi nevét is használja a sajátja után, míg a feleség esetében a svájci jog ezt engedélyezte. Egy másik hasonló esetben Törökországot marasztalta el a Bíróság, mert a hazai jog a feleségeknek nem engedélyezte, hogy választásuk szerint a házasságkötést követően is használhassák leánykori nevüket.

A családi életbe történő beavatkozás nem történhet csupán üres indokok alapján, annak megalapozottnak kell lennie. Azt, hogy a beavatkozás a hatóságok részéről szükséges volt-e egy demokratikus társadalomban, a Bíróság mindig körültekintően vizsgálja. Vizsgálata során azonban nem az általános európai gyakorlatot veszi alapul, hanem tekintettel van az érintett állam sajátosságaira is. Vagyis, ha valamely intézkedést egyes demokratikus társadalmakban nem alkalmaznak, nem feltétlenül jelenti azt, hogy egy másik államban annak használata ne lenne indokolt.

A szerző a családjogi viszonyokat tematikus bontásban tárgyalja. Ezek: *a házasságkötés és a házasság felbontása, a gyermekelhelyezés és a gyermektartás, a gyermekkel történő kapcsolattartás, az állami nevelés és az örökbefogadás, az apaság és a származás-megállapítás, valamint a gondnokság alá helyezés.*

A házasságkötés és a házasság felbontásának egy helyen történő bemutatását a szerző azzal indokolja, hogy gyakran az újabb házasságkötést éppen az előző házasság felbontásának lehetetlensége akadályozza. A Bíróság joggyakorlatában kifejezte azon álláspontját, hogy az államoknak nem áll jogukban a házasságok felbontásának merev megakadályozásával lehetetlenné tenni a felek újabb házasságkötését. Erre példaként hozható Írország esete, ahol az állam határozottan elutasította a házasságok felbontásának lehetőségét. A Bíróság egy ügy kapcsán elmarasztalta Írországot, amiért az alkotmány eleve kizárta a válást, ezért a házasságaik tönkremenetele után együtt élő és gyermeküket közösen nevelő kérelmezők nem köthettek házasságot. A Bíróság döntését követően az ír jogot módosították, és feltehetően ennek a döntésnek köszönhető az, hogy a válást ugyancsak ellenző Olaszország is változást eszközölt a belső jogban. Svájcot azért marasztalta el a Bíróság, mert a svájci jog a házasság felbontását követően kötelező várakozási időt írt elő az újabb házasság megkötése előtt annak a személynek, akit a házasság megromlásában vétkesnek ítélt a hazai bíróság.

A gyermekelhelyezés iránti és gyermektartási perekben mindig a gyermek érdekét kell előtérbe helyezni. Ezért nem ütközik az Egyezménybe a tagállamok azon gyakorlata, hogy valamelyik szülőt egyedül jogosítják a szülői felügyeleti jogok gyakorlá-

sára a gyermek egészsége és erkölcsi védelme érdekében. A gyermekelhelyezés iránti perekben a hatóságoknak *diszkriminációmentesen* kell eljárniuk, mindig a gyermek érdekeinek szem előtt tartásával. Egy ügyben a Bíróság azért marasztalta el Ausztriát, mert az osztrák bíróság azzal az indokkal döntött a gyermek apánál történő elhelyezése mellett, hogy az anya a Jehova Tanúi felekezetnek volt a tagja. Hasonló okokból marasztalta el a Bíróság Portugáliát, amiért az a gyermek anyánál történő elhelyezését azzal indokolta, hogy az apa homoszexuális és partnerével él együtt.

A *gyermekkel történő kapcsolattartási* jog mind az apának, mind az anyának garantálja a gyermekével való kapcsolattartási jogot. Ez érvényes a házasság felbontását követően, valamint akkor is, ha a gyermek megszületése a szülők életközösségének megszakadása utáni időszakra esik. A kapcsolattartási jog nem szűkíthető le a szülők kapcsolattartási jogára, ugyanis a Bíróság joggyakorlata alapján, adott esetben abba belefoglalatik a nagyszülők és unokáik, vagy a nagybáty és az unokaöcs kapcsolattartása is.

A gyermeknek a szülő hozzájárulása nélküli *állami nevelésbe vétele, vagy örökbefogadása* súlyos beavatkozás a vér szerinti szülők családi életébe. Ez akkor is igaz, ha a szülői felügyeletet egyedül gyakorló anya beleegyezésével kerül sor a gyermek örökbefogadására, ám az apa hozzájárulása hiányzik. Magyarország tekintetében a Bíróság indokoltan tartották a hatóságok intézkedését, mellyel az illegálisan külföldre örökbe adni kívánt gyermekek kiutaztatását megakadályozták, és őket átmenetileg intézetben helyezték el.

Az *apaság és a származás-megállapítás* eseteiben is a gyermek érdekét kell szem előtt tartani. Ha a gyermek érdeke az, hogy a születése óta ismert családban nevelkedjen, nem ütközik az Egyezménybe az, ha a biológiai apa nem ismertetheti el apaságát. Az apaság vélelmének megdöntése a házasságban született gyermek esetében tipikus. Nem találta egyezményértőnek a Bíróság a dán jog azon rendelkezését, mely az apa számára az apaság vélelmének megdöntésére irányuló per megindítására viszonylag rövid határidőt szabott. Kétségtelen volt, hogy ez a rendelkezés a gyermek érdekeit védi. A holland jogot, mely nem teszi lehetővé a házasságban élő nő számára, hogy a gyermek apaságát kétségbe vonhassa, és ezzel lehetőséget teremtsen a vér szerinti apa számára a gyermek sajátjakénti elismerésére, a Bíróság egyértelműen egyezményértőnek vélte.

A mai jogalkotási közegben, amikor az új Polgári Törvénykönyv családjogi részének újrakodifikálása napirenden van, a Grád András tollából megjelent mű nagy haszonnal forgatható az érdeklődők számára. Megérett az idő a családjogi jogszabályok hiányosságainak, valamint az időközben felmerült ellentmondások felszámolására, és a legutóbbi idők társadalmi változásai is elkerülhetetlen jogalkotási feladatok elé állítják az arra illetékeseket. A strasbourgi Bíróság az európai (európa tanácsi) államok esetleges 'botlásait' elbíráló legtekintélyesebb fórum, mely nem egyszer az elmarasztalt országot jogszabályai megváltoztatására kényszerítette. Láthattuk, hogy az egyes nyugat-európai országok hol előttünk járnak, hol mögöttünk haladnak bizonyos tekintetben, ám a Bíróság valamennyi tagállamnak zsinórmértékül szolgál.

Lőrincz Aranka
doktorandusz